

УДК 141.32+215

Ємельяненко Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Пархоменко Г.

студентка факультету фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ТЕОЛОГІЯ П.ТІЛЛІХА В ГНОСЕОЛОГІЧНОМУ І ОНТОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті акцентується увага на дослідженні онтологічних та гносеологічних підстав екзистенціальної теології П. Тілліха. Аналізуються «глибини» й всебічності пізнання, історико-філософські і релігійні конотації гносеологічної теорії.

Ключові слова: *гносеологія, онтологія, раціоналізм, систематична теологія, екзистенціальна теологія.*

Ємельяненко А.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Пархоменко А.

студентка факультета физического воспитания Донбасского государственного педагогического университета

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ТЕОЛОГИЯ П.ТИЛЛИХА В ГНОСЕОЛОГИЧЕСКОМ И ОНТОЛОГИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье акцентируется внимание на исследовании онтологических и гносеологических оснований экзистенциальной теологии П. Тиллиха.

Анализируются «глубины» и всесторонности познания, историко-философские и религиозные коннотации гносеологической теории.

Ключевые слова: *гносеология, онтология, рационализм, систематическая теология, экзистенциальная теология.*

Emelianenko A.

PhD Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, social-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

Parkhomenko A.

student of the Faculty of Physical Education department of Donbass state pedagogical university

EXISTENTIAL THEOLOGY P.TILLIHA THE EPISTEMOLOGICAL AND ONTOLOGICAL SPACE

The article focuses on the research of ontological and epistemological foundations of existential theology P. Tillich. Analyzes the "depth" of knowledge and comprehensive, historical, philosophical and religious connotations of epistemological theory.

Epistemology, as a kind of "knowledge" of knowledge, P. Tillich regarded as part of the ontology, since he believed that the knowledge - it is only "a certain event" among the events together and in the historical development, and in the life of the individual. Therefore, he argued that any epistemic assertion implicit in the ontological. And that is why any analysis or study do not need to start from the knowledge of the problems and the issues that concern the life, of human existence, society, God.

Paul Tillich and claimed that it is a course of events, it is the strengthening of relations and prevailed in the history of theology and philosophy at all times during their existence. However, as he noted in his writings, and sometimes there are situations when it is necessary to follow in reverse order. This is, in particular,

when the very ontological tradition seems doubtful and the question is, were not in vain efforts spent on the creation of this tradition, as it has historically happened, for example, in cases of relationships of ancient skepticism to the struggle between philosophical schools, then in a situation in which turned out to Descartes, he is forced to choose its own path among the differently oriented medieval traditions, the situation attitude of Hume and Kant to traditional metaphysics and the like.

Keywords: *epistemology, ontology, rationalism, reason, systematic theology, existential theology.*

Постановка проблеми і аналіз останніх публікацій. Гносеологія виступає як своєрідне знання про пізнання і розглядалася П.Тілліхом у якості частини онтології, він вважав пізнання як «певну подію» серед сукупності подій в історичному розвитку та у житті людини. П.Тілліх стверджував, що будь-яке гносеологічне твердження імпліцитно є онтологічним і через це кожен аналіз дослідження потрібно розпочинати з проблем, які стосуються буття людини, суспільства, Бога. У своїх філософсько-теологічних роботах П.Тілліх писав, що саме такий перебіг подій та взаємовідношення панувало в історії розвитку теології та філософії протягом усього часу їхнього існування. Однак, інколи виникають ситуації, коли потрібно слідувати зворотному порядку. Зокрема, це відбувається тоді, коли сама онтологічна традиція видається сумнівною і постає запитання про те, чи не були марними зусилля, витрачені на створення цієї традиції, як це історично відбулося. Наприклад, у випадках ставлення античного скептицизму до боротьби поміж філософськими школами та у ситуації, у якій опинився Р.Декарт, змушений обирати свій шлях серед різновекторних середньовічних традицій тощо. На думку П.Тілліха, такою є взагалі й одвічна ситуація у теології, якій історично завжди доводиться переусвідомлювати те, якими саме шляхами вона повинна йти до пізнання Бога. У класичній теології історії було усталеним те, що вченню про Одкровення передують вчення про Бога, і про людину, і про Христа, а гносеологічна «преамбула» залежить від теологічної системи

загалом. «... І в примітивних, і в архаїчних релігіях особливо, божественне, як вважають, виявляє себе в природі. На більш складному рівні, природа замінюється історією та особистісними відносинами, як локус, якому божественне розкриває себе, а в деяких випадках, досвід одкровення повністю інтеріоризований, і божественне зустрічається в глибині людського розуму» [6, с. 7]. Тому для теолога, який розпочинає міркування з гносеологічної частини вчення про Розум і Одкровення, завжди існує необхідність чітко вказати на те, що він попередньо думає про Розум і про Одкровення. П.Тілліх намагався визначити різницю поміж «суб'єктивним» і «об'єктивним» розумом, розібратися у спроможності розумного опанування реальності, визначитися зі структурою раціональності у свідомості людини, з глибиною та силою людського пізнання. П.Тілліх прагнув збагнути обмеженість дії розуму, можливу амбівалентність пізнання, абсолютизму, релятивізму та формалізму у гносеологічних практиках. Таким чином сформувалася гносеологічна концепція або вчення у межах тілліхової систематичної теології.

Бібліографічний опис матеріалів, що систематизують дослідницьку літературу теологічної спадщини П.Тілліха в Україні останнім часом доповнився цікавими розробками, зокрема, працями С.Таранова «Спадок Тілліха та досвід сучасності», «Протестантський принцип Тілліха: від теології до філософії», «Теологічний екзистенціалізм». Також праці С.Шевченко тематично стосуються зазначеної проблеми: «Проблема цінностей в теології П.Тілліха», «Специфіка осмислення феномена «нового буття» у філософії П.Тілліха», «Філософія Тілліха: рефлексії над ціннісними підвалинами людського буття».

Дане дослідження ставить за мету докладніше висвітлити проблему онтологічних та гносеологічних підстав систематичної теології П.Тілліха, проблему особливості співвідношення поняття віри і розуму, як всебічності пізнання.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Суб'єктивний» і «об'єктивний»

розум у теології П.Тіліха було пов'язане з поняттями «онтологічного» і «технічного» розуму. Саме онтологічний розум П.Тіліх визначав як структуру свідомості, яка наділяє людину здатністю опанувати реальність та змінювати і формувати її. У античний період, з часів Парменіда спільною позицією для всіх філософів було те, що логос спроможний це робити лише тому, що реальність має логічну структуру. Як стверджував П.Тіліх існували багато в чому різні пояснення взаємозв'язку між логічною структурою опановуючого суб'єкта пізнання у сучасній термінології, і логічною структурою опановуваного світу. У класичних описах способу, яким співвідносяться між собою «суб'єктивний розум» і «розум об'єктивний», тобто раціональна структура свідомості і раціональна структура реальності, П.Тіліх виокремив чотири головні типи.

Отже, у першому типі суб'єктивний розум вважався результатом впливу усієї повноти реальності на ту її частину, якою і була свідомість людини й передбачалося, що саме реальність має силу створювати «розумну свідомість», за допомогою якої вона здатна опанувати себе, сприймати і формувати саму реальність. Наївний, критичний, догматичний реалізм сприйняв цю установку не усвідомлюючи її базових положень.

У другому типі об'єктивний розум вважався витвором суб'єктивного розуму, здійснюваного на основі неструктурованою матерії, у якій він себе й актуалізує. Ідеалізм в обмежених формах античної філософії, у довільних формах філософії сучасної сприйняв це твердження поза поясненням того факту, що матерія є сприйнятливою до можливостей розуму.

Третій тип розуміння відносин поміж суб'єктивним і об'єктивним розумом розбудовувався на ствердженні онтологічної незалежності і функційній взаємопов'язаності суб'єктивного і об'єктивного розуму. Дуалізм і плюралізм метафізичний і гносеологічний таку позицію приймали поза висвітленням того підґрунтя, що знаходиться в основі їхньої єдності.

Четвертий тип розуміння стверджував, що таку основу складає тотожність, що уособлює раціональну структуру реальності. Адже, монізм,

описуючи цю тотожність або у термінах буття, або у термінах досвіду, як це робилося у прагматизмі, дотримувався тієї ж позиції, незважаючи на поясненні тих відмінностей, які існують поміж суб'єктивним і об'єктивним розумом.

Як зауважив П.Тілліх, теолог зовсім не зобов'язаний оцінювати рівень істинності кожного з цих чотирьох типів пояснення взаємозалежності поміж розумом суб'єктивним і розумом об'єктивним. Теолог користуючись цими поняттями, повинен оцінити їхні загальні передумови (імпліцитно теологи робили це завжди). «... екзистенціаліст ставить запитання і аналізує людську ситуацію, аби теолог згодом міг дати відповідь, яка впливає не із питання, але звідкілясь іще, і не із людської ситуації як такої» [5, с. 328]. Теологи наголошували або на творінні за допомогою Логосу, або на духовній присутності Бога у всьому реальному, та прирівнювали людину до Бога, наділяли її Божою подобою і в силу властивої йому раціональної структури вимагали від людини опановувати світ. Суб'єктивний розум є актуалізованим у деякому певному індивідуальному «Я», яке пов'язане зі своїм середовищем, своїм світом у термінах сприйняття і відповідної реакції на цей світ. Дійсно, свідомість спочатку сприймає світ, потім реагує на нього, сприймаючи світ розумно вона опановує його, реагуючи розумно – вона цей світ формує.

Як стверджував П.Тілліх, кожна зі згаданих функцій розуму містить у собі певні «проміжні стадії» на шляху до протилежного полюсу. Наприклад, музика є набагато більш віддаленою від когнітивної функції розумової діяльності ніж художня література, а технічні науки - від естетичної сфери, особистісне спілкування має найменшу ступінь дотичності до організації, а торговельне законодавство набагато більш віддалене від органічної сфери, ніж наука управління. Тому не варто намагатися створювати статичну систему раціональних функцій людської свідомості: між ними не існує чітких меж, а їхній розвиток і їхні взаємини багато у чому змінюються й трансформуються в процесі розвитку історичних подій. Усі вони залишаються функціями онтологічного розуму, і той факт, що емоційний

елемент в деяких з них є більш значущим, ніж в інших, ще не робить їх менш раціональними. Музика, не менше раціональна, ніж математика, але емоційний елемент в музиці відкриває той вимір реальності, який для математики є неприступним. Людське спілкування за його сутністю є не менш раціональним, аніж законність. У цьому випадку емоційний елемент відкриває той вимір реальності, який для законності є неприступним. І, безумовно, існує як імпліцитна математичність музики, так і потенційна юридичність усіх відносин спілкування.

У своїх теологічних поглядах П.Тілліх стверджував, що суб'єктивний розум є раціональною структурою свідомості, тоді як об'єктивний розум є тією раціональною структурою реальності, яку свідомість може опанувати і надалі її змінити, мислитель запропонував їй певну форму теологічної «раціоналістичної подвійності». Розум філософа і розум теолога у вченні П.Тілліха був наділений здатністю опановувати розум у природі, розум митця - опановувати зміст речей, розум законодавця – здатністю формувати суспільство у відповідності до структур соціальної рівноваги тощо.

На глибоке переконання П.Тілліха суб'єктивний розум може бути раціональним у тому випадку, коли він, приймаючи участь у двоскладовому процесі сприйняття і реагування, й відтворює раціональну структуру реальності. У кожному раціональному акті є три елементи: статичний елемент розуму, динамічний елемент розуму і спотворення їх обох у реальнім функціонуванні. Отже, людська свідомість, вважає П.Тілліх, таким чином може захищати щось таке, що є результатом діяльності, або ж статичним елементом розуму, хоча насправді це щось і є певним спотворенням дійсності. Свідомість може й відкидати те, що виглядає як спотворення, хоча насправді є результатом діяльності динамічного елементу розуму. Наприклад, у якості своєї думки П.Тілліх наводить академічне мистецтво, яке захищає статичний елемент естетичного розуму, хоча в самому академічному мистецтві багато чого насправді є спотворенням того,

що раніше, в момент виникнення, було творчим і новим, але відкидалося у якості спотворення колишніх ідеалів.

В теологічному вченні П.Тілліха була онтологічно представлена історія формування концепції раціонального або розумного пізнання реальності. Природа обмеженості функціональних спроможностей розуму, як це зазначив П.Тілліх, у класичній формі була описана М.Кузанським та І.Кантом. «Безпосереднім тлом філософії Тілліха є швидше онтологічні та історичні штами ХІХ ст. німецької спекулятивної філософії... Але щоб виразити власну думку, Тілліх використовує мову екзистенціальної філософії.» [7, с. 132].

М.Кузанський говорив про «учене незнання» як усвідомлюване обмеження когнітивного розуму і неспроможність людини опанувати нескінченністю підстав процесу пізнання. Наявність невичерпності підстав пізнання в усіх суцях М.Кузанський називав «збігом протилежних».

Ідеї І.Канта, як стверджує американський теолог, сприймають лише у вимірах гносеології. Вчення І.Канта про категорії, на думку П.Тілліха – це вчення щодо людської тлінності. Вчення категоричного імперативу – це вчення про іманентний елемент практичного розуму. Як стверджував П.Тілліх кантівські категорії досвіду - це категорії тлінності, вони позбавляють людину можливості розумно або раціонально опанувати реальність як «річ-в-собі», проте не заперечують її спроможності робити висновки щодо тих феноменів, які і формують її життєвий досвід. Саме головною категорією тлінності буття у цьому випадку починає бути час. Отже, бути тлінною для людини означає бути смертною. Розум людської істоти не може прорватися крізь межі тимчасовості і досягти вічності, так само як він не може прорватися крізь межі причинності, простору і субстанції для того, щоб віднайти першопричину, абсолютний простір, універсальну субстанцію.

Таким П.Тілліх вважав, що позиція І.Канта відтворювала ідеї М.Кузанського, який у свій час порівнював ситуацію розуму у пізнанні з в'язницею.

Висновки. Як бачимо з цієї філософської платформи американський мислитель робить висновки теологічного кшталту, де розум, на його думку, є не просто тлінним, він поряд з усіма речами і подіями підпорядкований умовам існування, і що він подеколи суперечить самому собі, своїм висновкам, і знаходиться під загрозою розпаду і саморуйнування, і його елементи час від часу повстають один проти одного. Тому Бог, що є найголовнішим законом як для структури розуму є єдиною умовою збереження возз'єднаності розуму, який у мирському існуванні завжди розколотий у часі і просторі. І саме пошук такої ситуації П.Тілліх проголосив пошуком Одкровення.

Список використаних джерел

1. Лезов С. Теология культуры Пауля Тиллиха / С. Лезов // П. Тиллих / Избранное: теология культуры; пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко и др. – М.: Юрист, 1995. – С. 461–471. – (Лики культуры).
2. Тиллих П. Динамика веры / Пауль Тиллих // П. Тиллих Избранное: теология культуры; пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко и др. – М.: Юристъ, 1995. – С. 132–215. – (Лики культуры).
3. Тиллих П. Систематическая теология. Т. I–II. / Пауль Тиллих; пер.с англ. Т. Лифинцева (том I), О. Р. Газизова, В. М. Ошеров, В. В. Рынкевич (том II); отв. ред. О. Р. Газизова. – М.; СПб.: Университет. книга, 2000. – 463 с. – (Книга света).
4. Тиллих П. Мужество быть / П. Тиллих // Избранное: теология культуры; [пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко]. – М.: Юрист, 1995. – С. 7–131. – (Лики культуры).

5. Тиллих П. Теология культуры / Пауль Тиллих // П. Тиллих / Избранное: теология культуры; пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко и др.]. – М.: Юристъ, 1995. – С. 236–395. – (Лики культуры).
6. Macquarrie J. Principles of Christian Theology. – London: SCM Press, 2003
7. Randall J. The Ontology of Paul Tillich / John Herman Randall, Jr. // The Theology of Paul Tillich. – N. Y., 1952. – P. 132–163.

REFERENCES

1. Lezov S. Teologiya kulturyi Paulya Tilliha / S. Lezov // P. Tillih / Izbrannoe: teologiya kulturyi; per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko i dr. – М.: Yurist, 1995. – S. 461–471. – (Liki kulturyi).
2. Tillih P. Dinamika veryi / Paul Tillih // P. Tillih Izbrannoe: teologiya kulturyi; per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko i dr. – М.: Yurist, 1995. – S. 132–215. – (Liki kulturyi).
3. Tillih P. Sistematicheskaya teologiya. T. I–II. / Paul Tillih; per.s angl. T. Lifintseva (tom I), O. R. Gazizova, V. M. Osherov, V. V. Rynkevich (tom II); otv. red. O. R. Gazizova. – М.; SPb.: Universitet. kniga, 2000. – 463 s. – (Kniga sveta).
4. Tillih P. Muzhestvo byit / Paul Tillih // Izbrannoe: teologiya kulturyi; [per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko]. – М.: Yurist, 1995. – S. 7–131. – (Liki kulturyi).
5. Tillih P. Teologiya kulturyi / Paul Tillih // Izbrannoe: teologiya kulturyi; per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko i dr.]. – М.: Yurist, 1995. – S. 236–395. – (Liki kulturyi).
6. Macquarrie J. Principles of Christian Theology. – London: SCM Press, 2003.
7. Randall J. The Ontology of Paul Tillich / John Herman Randall, Jr. // The Theology of Paul Tillich. – N. Y., 1952. – P. 132–163.